

*ИСТОРИЯ НА КНИГАТА
BOOK HISTORY***„ПОТЕКА OD SVETI CALVARIO“ – ПО СЛЕДИТЕ НА ЕДНА
БИБЛИОГРАФСКА НАХОДКА ОТ СТАРОПЕЧАТНАТА
КОЛЕКЦИЯ НА НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА
„СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“**

Габриела Ангелова, Пламена Златкова

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: В публикацията се представя историята на единствения известен към момента екземпляр от възрожденската книга със заглавие „*Poteka od Sveti Calvario*“ (1858). Тя е предназначена за южната католическа общност в българските територии на Османската империя, по-конкретно в Пловдивска околия. Изданието е регистрирано в част от справочниците на българската ретроспективна библиография само по вторични сведения. По време на изследователската работа по проект „Цифровизация на репертоара на българската възрожденска книжнина (1801–1878)“ физически екземпляр от него бе открит в колекцията от старопечатни книги на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Статията има за цел да интегрира непопулярното до момента издание в научното пространство, като даде за него основна информация в съдържателен и историко-книговедски аспект.

Ключови думи: история на книгата; българска католическа книжнина; XIX век; Гаруфалови; „Свети Бенедикт“

В историята на българската възрожденска книжовност съществуват редица неизяснени сведения и податки за издания, които понастоящем още не са категорично потвърдени или отхвърлени. Един от проблемите, които се изследват от няколко поколения учени, са именно старопечатните книги, които се споменават в ретроспективната ни библиография само по вторичен информационен източник. Заглавията на тези издания се откриват в различни издателско-търговски библиографии, ръкописни каталози на лични библиотеки, публикации във възрожденската преса и други по вид книжовни и архивни документи. В резултат на библиографските проучвания през годините, тези данни попадат и се мултиплицират в справочния корпус на българските възрожденски книги, без никой от техните състави-

тели да е срещал физически екземпляр от конкретните издания. С течение на времето подобни книги се формират като библиографски фантоми, които всеки посветен на науката за книгата изследовател би искал (и се стреми) да открие в някоя библиотека, архив или антиквариат у нас или в чужбина. Сред популярните и най-дълго търсени старопечатни заглавия е „Молитвенный кринъ“, за който се твърди, че е издаден през 1806 г., заедно със Софрониеото или даже малко по-рано от него. Изданието е регистрирано от Иван Шопов през 1852 г., след което е включено като податка във всеки следващ репертоар, но с все по-нарастващ скептицизъм от страна на специалистите. Книгата „Молитвенный кринъ“ е поставена като научен проблем в актуални изследвания, които имат за цел да отхвърлят или потвърдят хипотезите около спорното издание (Zagorov; Mukanova, 2018: 669–675). Като сходен казус в старопечатната книжнина можем да посочим особеното издание „Сънят/Сънят на Пресвета Богородица“, което по книговедски данни се води като шестнадесето издание. Един-единствен екземпляр от него бе открит в Регионална библиотека „Любен Каравелов“ – Русе като единица от личната колекция на книжаря Никола Даков. В процеса на неговото изследване се потвърди, че то е мнимо шестнадесето издание, а данните на титулната страница вероятно са издателска мистификация (Angelova, 2019: 834–843).

Проучването на най-големия старопечатен фонд в Националната библиотека беше една от основните задачи по проект „Цифровизация на репертоара на българската възрожденска книжнина (1801–1878)“ с ръководител доц. д-р Васил Загоров¹. Целта на проекта бе да цифровизира и обедини цялостния библиографски масив от печатните репертоари в единна дигитална база данни. Тази задача бе съпроводена с физически преглед на емпиричния материал във фондовете на няколко институции в страната и чужбина – дейност, която спомогна за редуцирането на грешките и неточностите, които неминуемо съпътстват изграждането на всеки библиографски справочен корпус. Друг важен принос на проекта е регистрирането на нови заглавия и откриването на физически копия, чието съществуване е било засвидетелствано само от библиографски източници. (Zagorov; Encheva, 2017).

Книгата, която се представя в настоящата статия, е един от тези примери. „Poteka od sveti Calvario: sanki mislenie varhu makite Issusove“ (1858) не е била обект на изследователски интерес досега. Регистрирана е първо от Маньо Стоянов (под № 8585, БВК, т. 1) по данни от католическия календар „Св. Кирил и Методи“, където заглавието е включено в представителен списък на изданията на Католическата мисия в Софийско-Пловдивската епархия². Впоследствие е добавено и в „Каталог на българските печатни книги: 1508–1878“ (2007) с препратка към същия календар. „Poteka od Sveti Calvario“ е регистрирана в справочниците с лека неточност в заглавието – и на двете места Poteka е изписано като Pateka. Несъответствието произлиза от календар „Св. Кирил и Методи“, където

също е употребена тази вариация на думата. Мултиплицирането на дребната грешка може да служи като допълнително косвено доказателство, че книгата не е преглеждана де визу от нито един от описалите я³. Информацията от справочниците показва, че това малко издание притежава всички отличителни черти на библиографските фантоми и заслужава по-специално внимание. Най-актуалното описание на изданието е направено при преглед де визу по време на целевото проучване на възрожденската колекция на Националната библиотека. В обем от скромните единадесет страници, то е било подвързано в общо книжно тяло с друго, по-голямо издание и така е останало неидентифицирано през всичките тези години.

Отпечатване, съдържание и структура на „Poteka od Sveti Calvario“. Печатницата при манастира „Свети Бенедикт“, Цариград

Книгата е отпечатана в печатницата на католическия манастир „Свети Бенедикт“ в Цариград. Името на манастира се среща под различни форми, например „Сан Беноа“, „Св. Беноа“, „Сан Бенедетто“, „Saint Benoît“, Йезуитския манастир и др. През 1831 г. Конгрегацията на католическата мисия „Свети Бенедикт“ официално открива училището в квартал „Галата“ (Ivanov, 2017), известно още като *Колежа на лазаристите в Истанбул* или *Бебешкото францушко училище*. Според Николай Иванов лазаристите често придобиват нови сгради и това е основният мотив за преместването на училището непосредствено след неговото откриване. През 1832 г. то е преместено в предградиято „Сан Стефано“, а четири години след това управата на мисията купува имотите в квартал „Бекбек“, където училището се помещава до 1867 г., след което отново се връща в базата в квартал „Галата“ (Ivanov, 2017). Двете учреждения – печатницата и училището, се намират в отдалечени един от друг квартали и това води до неясноти при интерпретирането на фактите около печатницата. Така в научните публикации битуват различни твърдения, дължащи се донякъде на различните седалища, свързани с мисията „Свети Бенедикт“. Например Мария Узунова казва, че печатницата на Драган Цанков е *устроена в Колежа на лазаристите в „Бекбек“*⁴. Всъщност няма сведения печатницата да е измествана към училището, и би следвало тя да бъде асоциирана с манастира в „Галата“, а не с училището в „Бекбек“. Допълнително основание за това дава и информацията от титулните страници на публикуваните между 1848–1862 г. книги, в които фигурират името и адресът на манастира – „Сан Бенедетто“ в „Галата“⁵. Данните за типографията на лазаристите и пропагандата им сред българите са изключително малко. Най-ранното споменаване на издателската им дейност се открива в сборниците с кореспонденция и рапорти „Annales de la Congrégation de la Mission“ (1846) и се отнася до отпечатването на трудове на френски, турски, гръцки, арабски и персийски език. Там за пръв път се упоменава заслугата на Йожен Боре, за когото се казва, че с напредничавото си мислене ще

изведе ефективността на печатницата до високо равнище (АСМ, 1846: 128–129). От казаното в рапорта можем да формулираме два основни извода. Първият е, че пропагандната дейност на лазаристите чрез печата е сходна с тази на протестантската мисия, която също се стреми да обхване широк периметър от езици и етноси, с разликата, че за дистрибуцията на протестантски книги знаем далеч повече. Вторият извод е, че католическата агитация на френската мисия не е фокусирана върху българската диаспора до 1848 г., когато от печатницата им излиза „Pastirska knigha“ от римокатолическия епископ Андреа Канова. Следващата негова книга излиза от печатницата на лазаристите едва през 1857 г., а през 1858 г. е отпечатана „Poteka od sveti Calvario“. След подробен преглед на летописите на конгрегацията на мисията от 1840–1862 г. (Annals of the Congregation of the Mission) се установи, че споменаванията на българите и българския печат започват от 1855 г., когато водачът на мисията Йожен Боре се запознава с Драган Цанков. Самият Боре пише до седалището на конгрегацията относно срещата си с българския униат. В писмото Цанков е представен като млад и прогресивен човек, който търси начин да приобщи народа си към католическата вяра, за да го изтръгне от влиянието на Гръцката патриаршия. Боре описва дотогавашните откази на Османската империя да позволи отварянето на печатница, и акцентира на потенциала, който имат идеите на Драган Цанков и неговите съмишленици (АСМ, 1855: 388–396). Благодарение на Йожен Боре, който силно одобрява пропагандната концепция на вестник „България“, инициативата е материално подпомогната от мисията, а печатницата при „Сан Беноа“ му бива предоставена на разположение (Danjou, 2006: 371). Редакцията на Драган Цанков и неговия съдружник Боян Мирков се помещава в „Галата“ между 1858–1862 г. (Sabev, 2019: 121). В посочения период от печатарската база на лазаристката мисия излиза както продукцията на Др. Цанков, така и издания по линия на „Свети Бенедикт“. Изданията на Цанков са отбелязани като „излезли от книгопечатницата на Д. Цанкова и Б. Миркова“, а в нравоучителни и религиозни текстове на мисията е упоменато „tiparissana na S. Benedetto“. Диференцирането на издателската отговорност е наложително и напълно логично, тъй като регламентира ответните лица и адресира към тях потенциално поети рискове и нарушения спрямо установените в Османската империя правила и цензурни механизми.

Съдържание и авторска отговорност на „Poteka od Sveti Calvario“

Други неизяснени обстоятелства около дейността на мисията „Свети Бенедикт“ са броят и имената на служителите, които сътрудничат в печатницата. Лицето, което се свързва с отпечатването на книгата, фигурира на титулната страница като D. Matteo – „Poteka od sveti Calvario: sanki mislenie varhu makite Issussove koja dadi na Svedlos [публикува, б. м.] D. Matteo za duhovna faida od Cristianete od Filibe“. Косвена информация за него може да ни даде инициалът D. пред името, който означава Don. В

нашата старопечатна книжнина се среща още един капуцински монах, който се представя като D. Cecilio Kapuzin (Цецилий Бриньоне). Званието Don е предназначено за дяконите, които стоят по-ниско в църковната йерархия⁶. В Католическата църква за тях е характерно, че могат да служат на религията, като едновременно с това извършват странични дейности, за да се издържат. В прегледаните до момента източници не се открива точно съвпадение на човек с подобно име и сходна житейска фактология, които да отговарят на търсения профил⁷. Лицето Д. Матео е автор на два предговора: единия – към „Poteka...“ (1858), а другия – към „Svete mislenie od bogomilos varhu xivotat od svetzite“ (1857). Любомир Милетич подлага на сравнение предговорите на мисионерите Едуардо и Цецилий, които също превеждат от италиански на павликянско наречие (Miletich, 1903: 303–304). Изказът на Матео в обръщението към читателите напомня специфичната лексика и синтаксис, характерни за чуждите мисионери, които трудно си служат с нашия език, а ето и примери от самите книги:

Част от предговор на „Svete mislenie od bogomilos varhu xivotat od svetzite“ (1857)

[...] Ta da ducekovasc, sinko, I dustighnisc onova deto ti izkazah. Etto jedin zdrav kolai na tozi kitap, u kogoto sctesc ceti deto trebe da isvarscisc za tuoje samo posvetevani; ama za tuoje dobrò ti obaxdam ci kato cetisc xivotat od nekoj svetez, da ni barzovasc na ceteni aini da iskasc skoro da go iskaresc na krajat; trebe nainapred da se nariccesc na Gospodina Boga da ti dade sves I poznavani ta da razbiresc kakò cetisc [...]

Част от предговор на „Poteka od Sveti Calvario“ (1858)

[...] Etto, moi pridraghi Bogomilniko, kakò ti izkaza da nakarem da isvarscisc taja velika bogomilos na makite Issusove:

Dano ti badi faidalia tova moje trudenì, za tuoje duhovno dobro, akibel i as nadeja se da imam del na tuoje bogociasne molitvi : Ciastitom xivej : Falin Issus i Maria. D. Matteo

В съдържателен аспект „Poteka od Sveti Calvario“ представлява молитвен ритуал, в който миряните съпреживяват пътя на Исус към Голгота. Текстът е известен още като „Пътят към Голгота“ („Road to Calvary“), „Кръстният път“ („Via Crucis“), „Пътят на болката“ („Via Dolorosa“) и представлява мотив, широко застъпен в традициите на Римокатолическата църква и до днес. Изграждането на религиозния култ започва още в Късното средновековие от Францисканския орден на свети Франциск от Асизи. Първоначалната цел е била да се съхрани неприкосновеността на светите места по време на ислямската експанзия в Йерусалим през XII век.⁸ С времето Пътят към Голгота се възприема като значима поклонническа традиция и бива утвърждаван в няколко папски були, първата от които е на папа Климент XII (Meditations, 1826: 7).

В периода на Българското възраждане са известни три печатни текста на молитвата. Единият е дискутираната книга, а другите два са част от първото и второто издание на сборника „Vogomilniat xivot“ (1870; 1877) на Цецилий Бриньоне, който споменава молитвата в предговора на второто си издание: „Нададах пак „Патеката од маката Исукрастова“, им [им озн. хем, по Miletich, 1903: 303] да се намери за великите пости, им защо как дума св. Бонавентура, нема по можин [можин озн. силен, по Miletich, 1903: 304]“. Двата текста споделят една и съща структура, но са напълно различни по заглавие, изказ и повествование. Друга податка за съществуването на ръкописен текст получаваме от Любомир Милетич, който изследва ръкописното наследство на монаха Едуардо Валпа в село Калъчли и там открива сборници с молитвено съдържание с особени заглавия: „Патека од Калварио“, „Бетлемска патека“, „Деветница“ и др. (Miletich, 1903: 286).

Изданието „Poteka od Sveti Calvario“ съдържа елементите, които традиционно присъстват в молитвата на всички езици. Включени са описания на всичките четирнадесет спирки от поклонническия маршрут. Те са озаглавени само с думата „Stava“ и номер на спирката (среща се и като Staf; озн. спирка). Посочените в таблицата заглавия на поклонническите спирки не присъстват в нито едно от споменатите български издания, които съдържат молитвата на Кръстния път (1858; 1870; 1877). Те са взети от официалния сайт на Ватиканската църква и отговарят на сюжетните описания, използвани от D. Matteo.

<i>Спирките на Via Dolorosa</i>	
Stava 1. [Исус е осъден на смърт]	Stava 8. [Исус среща жените на Йерусалим]
Stava 2. [Исус поема кръста]	Stava 9. [Исус пада за трети път]
Stava 3. [Първото падане на Исус]	Stava 10. [Събличането на Исус]
Stava 4. [Исус се среща с Дева Мария]	Stava 11. [Исус е разпънат на кръста]
Stava 5. [Шимон от Кирена помага на Исус да носи кръста]	Stava 12. [Исус издъхва на кръста]
Stava 6. [Вероника избърсва лицето на Исус]	Stava 13. [Свалянето на Исус от кръста]
Stava 7. [Исус пада за втори път]	Stava 14. [Исус е положен в гроба]

Основният текст започва с тринитарната формула, която обикновено присъства в молитвата на Кръстния път: „U ime Otza I Sina I Duha Svetoga amin“. Инвокацията е последвана от *Del od pokajani*, или Акта на покаяние (Act of Contrition), който в своята същност представлява изповед с кратка молитва за опрощение накрая. Молитвата звучи по следния начин и се повтаря един път след Акта на покаяние и един път след първата спирка:

*Sveta maiko od milosti
Dajmi gorko da si placcia
Mojte grehe i da mi proscti
Tuojat Sin i moi Issus*

Всяка от спирките започва с *прецес* – повтаряща се формула за литургично богослужение, която е *еквивалент* на ектенията в Православната църква. Обикновено прецесът съдържа кратък рефрен, който се изговаря от свещеника – *Ÿ* (Versicle), и отговор – *Ŕ* (Response), в който групово се включват останалите участници на литургията. Пълната версия на прецеса се намира само в първата спирка, а кратката – в началото на останалите спирки. Пълна версия на прецеса:

*Ÿ Klanim se na tebe Issusse, i te blagoslavim
Ŕ Zascto si izkupil Svet sas S. Kras tuoja*
Съкратена версия на прецеса
*Ÿ Klanim se na tebe ec.
Ŕ Zascto si skupil ec.*

Всяка спирка е изпроводена от рефрен: *Оссе – Zdrava – Slava. Smilovaj se ec. Sveta Majko od milosti ec.* Текстът на служението завършва със заключителна молитва.

Историята на „Poteka od Sveti Calvario“ от фонда на Националната библиотека като част от лична и институционална колекция

Произходът на изданието „Poteka od sveti Calvario“ се разглежда в контекста на рекомплект с общо две включени заглавия. Двете подвързани книги са издадени от мисията „Свети Бенедикт“, но освен това споделят общи социални маркери, които разкриват тяхната история. Екземплярът има следното съдържание и структура:

Рекомплект със сигнатура Ст 57.384 П⁹

1. *Svete mislenie od bogomilos varhu xivotat od svetzite* : za dohovna faida od cristianete od Filibeliska darxiava; Razdelene na seкои den od cetiritte messeza Mais, Giunio, Lulio, Aostos / koje zapoveda da se davat na svedlos gospodin Andrea mons. Canova, biskup od Croja ec. ec. ec. Stambol – Galata, 1857 (Tiparisano na S. Benedetto). [4], 352 c.

2. *Poteka od sveti Calvario* : sanki mislenie varhu makite Issussove / koja dadi na Svedlos D. Matteo za duhovna faida od Cristianete od Filibe. Stambol – Galata, 1858. (tiparissana na S. Benedetto). 1, II, 11 c.

Рекомплектът е заведен под една сигнатура, предназначена само за първото издание „Svete mislenie od bogomilos varhu xivotat od svetzite“, което само по себе си представлява минеен сборник с жития на светците за месеците май, юни, юли и август. Книжното тяло е подшито с полукожена

подвързия с мраморна шарка в зелената гама – стил, характерен за XIX век до началото на XX век.

Екземплярът има няколко характерни особености, които насочват към хипотези за неговия произход. Първата е наличието на поставен печат на библиотеката на „Обществото на отците възкресенци в Стара Загора“, който откриваме на авантитюла на първото издание, както и на с. 47 от него. На гърба на предната корица се намират приписки със следния ясно изписан с молив текст и дата:

*Злата Гаруфалова 1887 год. 21-ий авг
Кака Злата! [188]*

Приписката продължава на авантитюла:

*Victorina Злата
Victorina Гаруфалова
Victorina Злата Лалка*

На пръв поглед връзката между печата и приписките не е осезаема, защото често се срещат екземпляри, които имат по няколко собственици (индивидуални и институционални), без те непременно да са свързани в обща житейска рамка. В случая идентификационните маркери на реком-плекта разкриват потенциална историческа взаимовръзка между имената на трите момичета и печата на отците възкресенци в Стара Загора. Затова фактите около историята на старозагорската мисия и лицата, свързани с приписката, ще се изложат по-подробно.

По отношение на мисиите на възкресенците в Стара Загора Светлозар Елдърров обобщава, че старозагорската католическа енория възниква през 1899 г. под ръководството на възкресенците (Eldarov, 2002: 104). В града има диаспора от католици – работници чужденци и българи преселници от Одрин. Константин Кертев, който се счита за един от първите възпитаници на възкресенците, е родом оттам. Същевременно у местното население е останал траен споменът за благотворителните дейности на отците от гимназията в Одрин, когато по време на Руско-турската война Стара Загора бива унищожена (Eldarov, 2002: 137–138). През 1932 г. в града е открита семинарията, която просъществува едва до 1939 г. През 50-те години на XX век имуществото на възкресенците е национализирано, а според Купен Михайлов през 1960 г. библиотеката на мисията и бившата семинария е разпръсната, като по-ценните книги са отнесени в Бургас и Малко Търново (Mihaylov, 2013: 265). Откритият в Националната библиотека екземпляр е свидетелство, че част от фонда им е насочен и към по-големите библиотеки в страната.

Родът Гаруфалови са потомствени униати от Малко Търново. Димитър Гаруфалов е революционер и баща на Стойчо Гаруфалов (1868–1924) и

Иван Гаруфалов (1878–1951) (Елдъров, 2015: 22). Дватамата братя завършват Българо-католическата гимназия в Одрин¹⁰ и продължават католическата традиция на рода (Eldarov, 2015: 26). Ст. Гарафулов става офицер от българската армия и деец на Върховния македоно-одрински комитет. През 1897 г. той се включва и в едно от първите униатски сдружения в София, възникнали под влиянието на католическата акция в България между двете световни войни (Eldarov, 2002: 481). Иван Гаруфалов, известен още като Йоан, учи богословие и става свещеник в родния си град (Малко Търново). С годините той се доказва като активен участник в акциите и мисиите на Римокатолическата църква и инициативите на Обществото на отците възкресенци. През 1942 г. е назначен за апостолически екзарх на католиците от източния обред и е титулуван за лаганийски епископ. Васил Гаруфалов – по-големият братовчед на Стойчо и Иван Гаруфалови¹¹, е един от най-активните деятели на възкресенското общество в Малко Търново. Той е учител в Одринската гимназия и впоследствие преподава в родния си град (Mihaylov, 2013: 88–89). През 1920 г. Васил пристига в Стара Загора, поема управлението на мисията на отците възкресенци и остава там до смъртта си (Mihaylov, 2013: 264).

Първото женско име от приписката принадлежи на сестрата на Васил – Злата Гаруфалова. За нея се знае, че е монахиня в женското разклонение на възкресенците и една от първите учителки в девическото училище в Малко Търново (Eldarov, 2015: с 21). Статусът на останалите две имена от приписката в книгата не е установен. Ако се съди от цялостното ѝ съдържание и датировка, може да се предположи, че лицата са близки по възраст родственици на Злата Гаруфалова или нейни приятелки, чиито имена тя е изписала собственоръчно в книжното тяло. Няма данни как Злата Гарафулова продължава и завършва житейския си път, но това, което със сигурност може да се потвърди, е, че рекомпектът първо е бил част от лична колекция на нейния род, след което е попаднал в библиотеката на Обществото на отците възкресенци в Стара Загора, вероятно чрез нейния брат Васил, който остава да живее там. Можем да допуснем, че личната колекция е била дарена или фрагменти от нея са попаднали случайно в библиотеката на старозагорската католическа общност, но към момента не са открити факти, които да докажат предположенията.

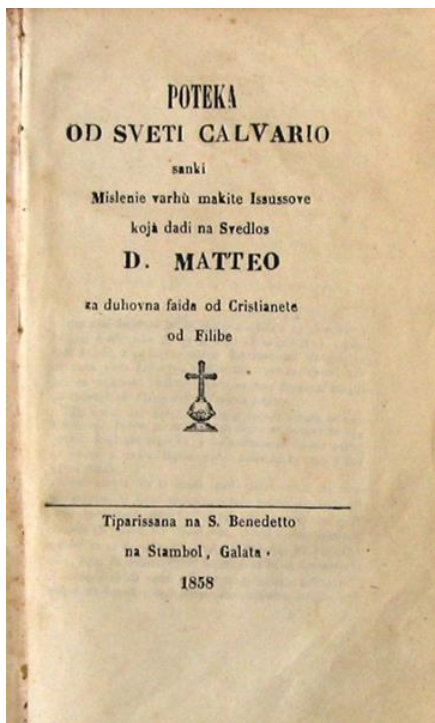
„Poteka od sveti Calvario“ е малка по обем книга, предназначена да посрещне духовните нужди на католиците от източния обред в България. Може би една от причините за липсата на интерес към изданието се корени именно в неговата скромност и дългогодишно отсъствие от полезрението на изследователите. За разлика от много други възрожденски книги, които са били и все още са във фокуса на редица проучвания, *Пътеката* може би щеше да остане просто част от неизвестните в българската хуманитарна наука. Поуките, които можем да извлечем от историята на тази книжка, са съществени. На първо място, можем да посочим, че понякога библиографските фантоми се появяват изненадващо, там, където са най-малко

очаквани. В случая това място се оказва най-голямата и може би най-изследваната старопечатна колекция в България – колекцията на Националната библиотека. Друг важен извод е, че липсват цялостни проучвания, които да разглеждат предпоставките за превода и печатното разпространение на текстовете в източния обред. Езикът на павликянската книжнина е подробно изследван, така както и по-голямата част от павликянските книжовници и духовници. Сред значимите и актуални изследвания по темата за пълнотата на българската ретроспективна библиография можем да посочим извършената през 2015 г. експедиция в Малко Търново. Екипът на проекта дефинира понятието *библиографска мъртва точка* и го изследва в различни библиотеки в региона. Изборът на Малко Търново за провеждане на изследването е аргументиран с късното присъединяване на Странджанско към територията на България (1913), което създава препятствия пред библиографските издирвания и присъединяването в депозитната система на страната. На базата на тези предпоставки екипът допуска, че именно там може да бъдат открити издания, които липсват в справочния корпус на българската ретроспективна библиография. Важен извод от експедицията е, че библиографското покритие и история на българо-католическата книжнина са останали недостатъчно изследвани през годините (Zagorov; Zlatkova, 2015).

Това, за което все още знаем малко, е кои фактори предопределят появата на дадени текстове в нашето духовно пространство и кои са историко-социалните механизми, които ги правят видими за издателите и печатарите. Друг неясен за нас въпрос е дали тиражите на тези книги са отговаряли на потребностите на общността, за която са предназначени, и по какъв начин са били използвани, доколко често.

Чрез подобен тип изследвания бихме могли да разберем водещите причини дадени издания със специфично религиозно съдържание да се стопяват почти напълно с времето. Дали конкретен повод за дисперсията е поклонническата, или апотропейната им функция, амортизацията от честа употреба, или просто крехкият носител; дали още при отпечатването си са били в ограничен брой – въпроси, чиито отговори остават неизяснени.

Извън контекста на малкото книжно тяло на *Пътеката* виждаме, че нейното съдържание представлява вековна традиция в католическата молитва и поклонението пред светите места. Фактът, че проученият екземпляр е бил част от една лична и една духовническа колекция, подсказва, че някога тази книжка е участвала в бита и духовния живот на българския католик. Принадлежността ѝ към книгите на големия български род Гаруфалови е поредният мотив да продължим да изследваме разпокъсаните лични библиотеки и архиви, защото те могат да разкрият голяма част от поставените в науката проблеми.

Факс. 1. Титулната страница на „Poteka od Sveti Calvario“ (1858)

БЕЛЕЖКИ

¹ Към момента проектът е завършен, а библиографската база данни „Книгопис“ на българската възрожденска книжнина (1801–1878) е на отворен достъп на следния адрес: <http://books.unibit.bg/search> [05.05.2023].

² Календар „Св. Кирил и Методи“ за 1936 г. Год. XIX, София, с. 147. Списъкът е съставен от свещеник Георги Гиев и съдържа над 200 публикации на Католическата мисия в Софийско-Пловдивската епархия, Католическата мисия на Никополската епархия, Католическата източна епархия и на отците възкресенци в Одрин.

³ Вж. № 8585 в **Стоянов, М.** (1957). *Българска възрожденска книжнина. Аналитичен репертоар на български книги и периодични издания. 1806–1878.* Т. 1. София. Вж. № 58–58 в **Теодосиев, Н.** (2007). *Каталог на българските печатни книги. 1508–1878.* София.

⁴ Вж. **Узунова, М.** *Драган Цанков – неспокоен дух на границата на две епохи.* Литернет. Достъпно на: https://liternet.bg/publish22/m_uzunova/dr_cankov.htm. [13.05.2023].

⁵ Например в изданието „Pastirska knigha“ от 1848 г. е посочено Tiparissana na Stambol (na stampa od S. Benedetto). В „Svete mislenie od bogomilos...“ от 1857 г. се посочва Stambol – Galata (Tiparissano na S. Benedetto).

⁶ За дяконите вж. **Thurston, Н.** (1908). *Deacons. In The Catholic Encyclopedia. New York: Robert Appleton Company.* Достъпно на: [New Advent: http://www.newadvent.org/cathen/04647c.htm](http://www.newadvent.org/cathen/04647c.htm) [13.05.2023].

⁷ Търсен е под различни разновидности на името Матео. Името се среща относително често в прегледаните ресурси, но това, което не съвпада, са годините, местоживеенето, дейността и духовните санове.

⁸ Повече информация за „Пътят към Голгота“ – на официалния сайт на Ватикана. Вж. *The Liturgical Celebrations Of The Supreme Pontiff The Way Of The Cross*. Достъпно на: https://www.vatican.va/news_services/liturgy/documents/ns_lit_doc_via-crucis_en.html [13.05.2023].

⁹ Само екземпляр втори (II) от сигнатура 57.384 съдържа изданието „Poteka od Sveti Salvatio“. Според инвентарния номер рекомплектът постъпва в НБКМ през 1961 г.

¹⁰ Сведенията за корените на рода датират от дядото – Стойчо Гаруфалов. Той има двама синове – Димитър и Желязко. Желязко е баща на Васил Гаруфалов, а Димитър – на Стойчо (младши) и Иван. Бащата на Васил се казва Желязко Гаруфалов, който има двама синове – Димитър и Желязко. Според тези данни Васил и двамата братя са първи братовчеди. Вж. **Михайлов, К.** (2013). *Записки за мисията на отците възкресенци в Малко Търново*, с. 21.

¹¹ Учебното заведение води началото си от 1863 г., когато полските монаси възкресенци оглавяват униатското училище, създадено от Драган Цанков през 1861 г. (Георгиев, 2013: 468).

ЛИТЕРАТУРА

Ангелова, Г. (2019). Снят на Пресвета Богородица – възрожденски бестселър или книжовна енигма. Издание от личната библиотека на Никола Даков (1898–1986). – В: *Общество на знанието и хуманизмът на XXI век. XV национална научна конференция с международно участие*, София, с. 834–843. ISSN 2683-0094.

Георгиев, Л. (2013). За просветното дело на българите в Одрин и мястото на отците възкресенци в него. – В: *История*, год. XXI, кн. 6, с. 465–475.

Елдъров, Св. (2002). *Католиците в България 1878–1989: Историческо изследване*. София, 816 с. ISBN 954-8872-38-2.

Елдъров, Св. (2015). *Полковник Стойчо Гаруфалов (1864–1924)*. София: Военно издателство. ISBN 987-954-509-551-1.

Загорев, В., П. Златкова (2016). Библиографска експедиция „Малко Търново 2015“. – В: *Библиосфера: електронно списание*, бр. 20. Достъпно на: Библиографска експедиция „Малко Търново 2015“. Библиосфера (bibliosfera.eu) [18.06.2023].

Загорев, В., П. Муканова (2018). Молитвенный кринъ (1806) – едно пътуване през библиографиите. – В: *Общество на знанието и хуманизмът на XXI век. XV национална научна конференция с международно участие*. София, с. 669–675. ISSN 1314-7099.

Иванов, Н. (2017). Колежът на лазаристите в Истанбул (1803–1914). – В: *Електронен вестник за музеология и военна история*, бр. 1. ISSN 1314-6726. Достъпен на: https://militarymuseum.bg/Pages/Publications/Electronic%20journal/broeve/2017_01.pdf [13.05.2023].

Календар „Св. Кирил и Методи“ (1936). Год. XIX, София, с. 147.

Милетич, Л. (1903). Нашите павликяни. – В: *СБНУНК*, кн. XIX, 1, БКД, София, с. 1–369.

Михайлов, К. (2013). *Записки за мисията на отците възкресенци в Малко Търново*. Зограф, 282 с. ISBN 978-954-15-0240-2.

- Начов, Н.** (1921). *Новобългарската книга и печатното дело у нас от 1806 до 1877*. София: Графика, 132 с.
- Сто годишният юбилей на отците капуцини в България (1841–1941).** (1941). София, 75 с.
- Събев, О.** (2019). *Просветени на Изток с лъчите на Запада. Българската ученическа колония в Цариград (XIX–XX век)*. София, 646 с. ISBN 978-619-239-230-7.
- Congregation of the Mission** (1846). – In: *Annales de la Congrégation de la Mission*, vol. 11. Достъпно на: <http://via.library.depaul.edu/Annales/11> [13.05.2023].
- Congregation of the Mission** (1855). – In: *Annales de la Congrégation de la Mission*, vol. 20. Достъпно на: <http://via.library.depaul.edu/Annales/20> [13.05.2023].
- Danjou, Y.** (2006). Fr. Eugène Boré, C.M. (1809–1878). Scholarship in the Service of the Faith. – In: *Congregation of the Mission. Vincentiana*, vol. 50, No. 5, pp. 361–374. Достъпно на: <https://via.library.depaul.edu/vincentiana/vol50/iss5/1> [13.05.2023].
- Matteo, D.** (1858). *Poteka od sveti Calvario: sanki mislenie varhu makite Issussove / koja dadi na Svedlos D. Matteo za duhovna faida od Cristianete od Filibe*. Stambol – Galata (tiparissana na S. Benedetto), 1, II, 11 p.
- Meditations and prayers adapted to the stations of the holy way of the cross ... to which is added a short catechetical instruction etc.* (1826). Dublin, Richard Coyne, 53 p. Достъпно на: <http://books.google.co.uk/books?vid=BL:A0020139156> [14.05.2023].
- Zagorov, V.** (2016). Budapest and Bulgarian revival book publishing. – В: *Съвременни измерения на европейското образователно и научно пространство*. Т. 4, с. 23–29. ISSN 2367-7988.
- Zagorov, Vasil, Marina Encheva** (2017). Digitalization of the repertoire of books from the bulgarian revival (1801–1878). – In: *ICERI2017 Proceedings. 10th annual International Conference of Education, Research and Innovation*. Seville, 2017, pp. 3545–3548. ISSN 2340-1095. DOI: 10.21125/iceri.2017.0961.

REFERENCE

- Angelova, G.** (2019). Sanyat na Presveta Bogoroditsa – vazrozhdenski bestselar ili knizhovna enigma. Izdanie ot lichnata biblioteka na Nikola Dakov (1898–1986). – В: *Obshtestvo na znaniето i humanizmat na XXI vek. XV natsionalna nauchna konferentsia s mezhdunarodno uchastie*, Sofia, s. 834–843. ISSN 2683-0094.
- Eldarov, Sv.** (2002). *Katolitsite v Bulgaria 1878–1989: Istor. Izsledvane*. Sofia, 816 s. ISBN 954-8872-38-2.
- Eldarov, Sv.** (2015). *Polkovnik Stoycho Garufalov (1864–1924)*. Sofia: Voenno izdatelstvo, 176 s. ISBN 987-954-509-551-1.
- Georgiev, L.** (2013). Za prosvetnoto delo na balgarite v Odrin i myastoto na ottsite vazkresentsi v nego. – В: *Istoria*, god. XXI, kn. 6, s. 465–475.
- Ivanov, N.** (2017). Kolezhat na lazaristite v Istanbul (1803–1914). – В: *Elektronen vestnik za muzeologia i voenna istoria*, br. 1. ISSN 1314-6726. Dostapno na: https://militarymuseum.bg/Pages/Publications/Electronic%20journal/broeve/2017_01.pdf. [13.05.2023].
- Kalendar „Sv. Kiril i Metodi“** (1936). God. XIX, Sofia, s. 147.
- Matteo, D.** (1858). *Poteka od sveti Calvario: sanki mislenie varhu makite Issussove / koja dadi na Svedlos D. Matteo za duhovna faida od Cristianete od Filibe*. Stambol – Galata (tiparissana na S. Benedetto), 1, II, 11 p.

- Mihaylov, K.** (2013). *Zapiski za misiyata na ottsite vazkresentsi v Malko Tarnovo*. Zograf, 282 s. ISBN 978-954-150-240-2.
- Miletich, L.** (1903). *Nashite pavlikyani*. – V: *SBNUNK*, kn. XIX, 1, BKD, Sofia: Darzhavna pechatnitsa. s. 1–369.
- Nachov, N.** (1921). *Novobalgarskata kniga i pechatnoto delo u nas ot 1806 do 1877*. Sofia: Grafika, 132 s.
- Sabev, O.** (2019). *Prosveteni na Iztok s lachite na Zapada. Balgarskata uchenicheska kolonia v Tsarigrad (XIX–XX vek)*. Sofia, 646 s. ISBN 978-619-239-230-7.
- Sto godishniyat yubiley na ottsite kaputsini v Bulgaria (1841–1941)*. (1941). Sofia, 75 s.
- Zagorov, V., P. Mukanova** (2018). *Molitvennyu krina (1806) – edno patuvane prez bibliografiite*. – V: *Obshtestvo na znaniето i humanizmat na XXI vek. XV natsionalna nauchna konferentsia s mezhduнародно uchastie*. Sofia, s. 669–675. ISSN 1314-7099.
- Zagorov, V., P. Zlatkova** (2016). *Bibliografska ekspeditsia „Malko Tarnovo 2015“*. – V: *Bibliosfera: elektronno spisanie*, br. 20. Access: Bibliografska ekspeditsia „Malko Tarnovo 2015“ | Bibliosfera (bibliosfera.eu) [18.06.2023].
- Congregation of the Mission** (1846). – In: *Annales de la Congrégation de la Mission*, vol. 11. Access: <http://via.library.depaul.edu/annales/11> [13.05.2023].
- Congregation of the Mission** (1855). – In: *Annales de la Congrégation de la Mission*, vol. 20. Access: <http://via.library.depaul.edu/annales/20> [13.05.2023].
- Danjou, Y.** (2006). Fr. Eugène Boré, C.M. (1809–1878). *Scholarship in the Service of the Faith*. – In: *Congregation of the Mission. Vincentiana*, vol. 50, No. 5, pp. 361–374. Access: <https://via.library.depaul.edu/vincentiana/vol50/iss5/1> [13.05.2023].
- Meditations and prayers adapted to the stations of the holy way of the cross ... to which is added a short catechetical instruction etc.* (1826). Dublin, Richard Coyne, 53 p. Access: <http://books.google.co.uk/books?vid=BL:A0020139156>. [14.05.2023].
- Zagorov, V.** (2016). *Budapest and Bulgarian revival book publishing*. – V: *Savremenni izmerenia na evropeyskoto obrazovatelno i nauchno prostranstvo*. T. 4, s. 23–29. ISSN 2367-7988.
- Zagorov, Vasil, Marina Encheva** (2017). *Digitalization of the repertoire of books from the Bulgarian revival (1801–1878)*. – In: *ICERI2017 Proceedings. 10th annual International Conference of Education, Research and Innovation. Seville, 2017*, pp. 3545–3548. ISSN 2340–1095. DOI: 10.21125/iceri.2017.0961.

**“POTEKA OD SVETI CALVARIO” – THE STORY BEHIND
A BIBLIOGRAPHIC RARITY FROM THE COLLECTION
OF BULGARIAN REVIVAL BOOKS IN THE NATIONAL LIBRARY
OF BULGARIA „ST. ST. CYRIL AND METHODIUS“**

Abstract: *The paper refers to the Bulgarian revival book “Poteka od Sveti Calvario” (1858), intended for the South Catholic community in the Bulgarian territories of the Ottoman Empire, specifically in the Plovdiv area. The edition shows up in the printed reference books of the Bulgarian retrospective bibliography only on secondary sources. During the research work on the project “Digitalization of the Repertoire of books from the Bulgarian Revival (1801–*

1878)”, a physical copy appeared in the collection of old printed books of the National Library “St. St. Cyril and Methodius”. The present article aims to incorporate the less-known edition into academic society by giving basic information considering its content and historical background.

Keywords: *book history; Bulgarian catholic books; XIX century; Garufalovi; Saint Benoit*

Assist. Prof. Gabriela Angelova, PhD

University of Library Studies and Information Technologies
119, Tsarigradsko shose, Blvd.
1784 Sofia, Bulgaria
ORCID: 0000-0002-2803-9172
E-mail: g.angelova@unibit.bg

Assist. Prof. Plamena Zlatkova, PhD

University of Library Studies and Information Technologies
119, Tsarigradsko shose, Blvd.
1784 Sofia, Bulgaria
ORCID: 0000-0002-7960-6720
E-mail: p.zlatkova@unibit.bg